

СЕКЦІЯ 3. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

*Андрушко Андрій Васильович,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
та міжнародного кримінального права,
Ужгородського національного університету,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОТЕРПІЛИЙ ВІД НЕЗАКОННОГО ПОМІЩЕННЯ В ПСИХІАТРИЧНИЙ ЗАКЛАД

Серед злочинів проти волі, честі та гідності особи, кримінальна відповідальність за які передбачена розділом III Особливої частини КК України, незаконне поміщення в психіатричний заклад (ст. 151) займає особливе місце. Потерпілий від вказаного злочину не тільки позбавляється конституційного права вільно обирати місце свого перебування, права розпоряджатися собою, обирати коло свого спілкування, він відчуває також глибокі фізичні та моральні страждання. Зважаючи на місце, куди незаконно поміщається особа, її глибоке моральне приниження (зокрема, через вимушене перебування там із людьми, що справді хворіють на тяжкі психічні захворювання), усвідомлення власної безпорадності, можна стверджувати, що при незаконній госпіталізації особи в психіатричний заклад страждає також її гідність. А з огляду на упереджене і навіть негативне ставлення у суспільстві до осіб, які лікувалися в психіатричній лікарні, при вчиненні цього діяння страждає й честь особи [1, с. 173-174]. Підсумовуючи сказане, варто погодитися з професором М. І. Хавронюком, який вважає, що «незаконне поміщення в психіатричний заклад і подальше утримання людини у ньому можна розглядати як форму жорстокого поводження» [2, с. 385].

Проблемам кримінально-правової протидії незаконному поміщенню особи в психіатричний заклад у юридичній літературі приділяється небагато уваги. Відтак дискусійними на сьогодні є більшість питань кримінальної відповідальності за незаконне поміщення в психіатричний заклад. Стосується сказане й питання про те, хто може бути потерпілим від вказаного злочину.

В ч. 1 ст. 151 КК України вказано, що кримінально караним є поміщення в психіатричний заклад *завідомо психічно здорової особи*. Однак у доктрині кримінального права питання про потерпілого від незаконного поміщення в психіатричний заклад вирішується неоднозначно.

Окремі дослідники, вказуючи на те, що потерпілим від розглядуваного злочину може бути лише психічно здорова особа, не акцентують увагу на тому, що вона повинна бути *завідомо* психічно здоровою, не пишуть про доцільність визнання злочинним поміщення в психіатричний заклад особи,

яка страждає на психічний розлад, але не потребує обов'язкової госпіталізації до психіатричного закладу [3, с. 120; 4, с. 123].

Відповідна позиція, на наш погляд, не зовсім відповідає законодавчим вимогам, закріпленим в ч. 1 ст. 151 КК України, а також в Законі України «Про психіатричну допомогу».

Аналіз положень Закону України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р. дозволяє зробити висновок, що самої лише наявності в особи психічного розладу для її госпіталізації недостатньо. У ст. 14 вказаного Закону підкреслюється, що «особа, яка страждає на психічний розлад, може бути госпіталізована до психіатричного закладу без її усвідомленої згоди або без згоди її законного представника, якщо її обстеження або лікування можливі лише в стаціонарних умовах, та при встановленні в особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона: вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих, або неспроможна самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність» [5]. Таким чином, виходячи з наведених положень, потерпілим від незаконного поміщення в психіатричний заклад є особа, яка: 1) не страждає на психічний розлад; 2) страждає на психічний розлад, але не потребує обов'язкової госпіталізації до психіатричного закладу, тобто її обстеження або лікування можливі не лише в стаціонарних умовах.

До такого ж висновку дійшов М. І. Хавронюк: «Не обов'язково, щоб особа була цілком психічно здоровою, тим більше, що межа між окремими психіатричними і неврологічними захворюваннями (скажімо, такими як органічне і епілептичне слабоумство, корсаковський і епілептичний психоз) є надто тонкою. Головне, щоб стан особи не вимагав поміщення її в психіатричний заклад (наприклад, за обставинами справи її обстеження та/або лікування цілком можливі були і не в стаціонарних умовах)» [2, с. 384].

Розглядаючи питання про потерпілого від незаконного поміщення в психіатричний заклад, доцільно звернути увагу на позицію російського законодавця, який у ст. 128 КК передбачив відповідальність за незаконну госпіталізацію до медичної організації, що надає психіатричну допомогу в стаціонарних умовах. У диспозиції ч. 1 цієї статті не сказано, що особа, яку незаконно госпіталізують до психіатричного закладу, повинна бути психічно здоровою (диспозиція ч. 1 ст. 128 КК РФ дослівно повторює назву вказаної статті - «Незаконна госпіталізація особи до медичної організації, що надає психіатричну допомогу в стаціонарних умовах»). Така позиція законодавця РФ отримала схвальні відгуки науковців. Так, професор А. В. Наумов відзначає: «Стаття 128 КК РФ розширює та посилює кримінально-правові гарантії охорони свободи людини і пов'язує кримінально-правову заборону не тільки з поміщенням в психіатричний лікувальний заклад психічно здорової людини, але й з незаконним поміщенням туди будь-якої особи, оскільки незаконним воно може бути і для деяких категорій психічно

хворих» [6, с. 118]. Насправді ж для з'ясування змісту розглядуваного діяння доводиться звертатися до спеціального закону, який регулює питання надання психіатричної допомоги, оскільки сама по собі вказівка в кримінальному законі на незаконність госпіталізації особи до відповідного закладу не дозволяє однозначно сказати про те, яка ж госпіталізація буде незаконною.

В КК України ситуація інша: текст диспозиції ч. 1 ст. 151 КК не повторює назву вказаної статті («Незаконне поміщення в психіатричний заклад»). Шляхом тлумачення розглядуваної норми, можемо зробити висновок, що під незаконним поміщенням в психіатричний заклад на увазі мається поміщення до вказаного закладу завідомо психічно здорової особи.

Вказівка вітчизняного законодавця на те, що кримінальна відповідальність настає за поміщення в психіатричний заклад *завідомо* психічно здорової особи, тобто особи, яка для суб'єкта відповідного діяння є явно, очевидно психічно здоровою, має важливе значення. Однак серйозною прогалиною, на наше переконання, є відсутність в аналізованій статті вказівки на караність незаконного поміщення в психіатричний заклад осіб, які страждають на психічний розлад, але не потребують обов'язкової госпіталізації до психіатричного закладу. Тому вважаємо за доцільне доповнити диспозицію ч. 1 ст. 151 КК України вказівкою на те, що потерпілим від цього злочину є не лише психічно здорова особа, а й психічно хвора особа, яка не потребує госпіталізації до психіатричного закладу в примусовому порядку. Це дозволить привести у відповідність дану норму до положень Закону України «Про психіатричну допомогу», а також усуне її різничитання представниками юридичної науки та практики.

Список використаних джерел:

1. Андрушко А. В. Об'єкт незаконного поміщення в психіатричний заклад / А. В. Андрушко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. - 2014. - Випуск 7. - С. 170-174.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. - К.: Юридична думка, 2012. - 1316 с.
3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. - Т. 2: Особлива частина. - Х.: Право, 2013. - 1040 с.
4. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. - К.: «ВД «Дакор», 2013. - 786 с.
5. Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р. № 1489-III // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. - Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>
6. Наумов А. В. Российское уголовное право. Курс лекций. В двух томах. Т. 2. Особенная часть / А. В. Наумов. - М.: Юрид. лит., 2004. - 832 с.

*Бабаніна Вікторія Вікторівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ ЗА ПРОЕКТАМИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 2001 РОКУ

При дослідженні основних засад, що закладалися в проекти Кримінальних кодексів України (проект КК України № 1029 від 12 травня 1998 року [1] та проект КК України № 1029-1 від 15 травня 1998 року [2]), як відомо, в підсумку, в 2001 році був прийнятий проект № 1029, а тому його положення й знайшли своє відображення в чинному КК України, тоді як альтернативний проект КК України № 1029-1 не знайшов належної підтримки, на наш погляд доцільно було б окремо зупинитися на системі покарань.

Вона є досить відмінною за проектами КК України і ця відмінність по суті є однією із відмінностей у концептуальних засадах цих проектів. Цілком логічно, що проект КК України № 1029-1, яким пропонувалося визнавати суб'єктом злочину (суб'єктом кримінальної відповідальності) не тільки фізичну, але й юридичну особу, визначає систему покарань із можливості їх застосування до юридичних осіб. У відповідності з цим, проектом КК України № 1029-1 пропонувалося розділити покарання на дві групи: до першої мали ввійти покарання, що могли застосовуватися до фізичних осіб (9 видів покарань); до другої - покарання, які могли застосовуватися тільки до юридичних осіб (5 видів покарань). При цьому спектр покарань, які могли застосовуватися до фізичних осіб включав такий вид покарання як смертну кару. Крім того, до фізичних осіб пропонувалося застосовувати такі покарання: а) кримінальна реституція; б) позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю; в) штраф; г) конфіскація майна, знарядь і засобів вчинення злочину; д) вислання іноземця за межі України; е) обмеження по службі військовослужбовця; є) направлення військовослужбовця у дисциплінарну частину; ж) позбавлення волі. Водночас, до юридичних осіб пропонувалося застосовувати такі види покарань як: а) кримінальна реституція; б) штраф; в) конфіскація знарядь і засобів вчинення злочину; г) заборона здійснювати певну діяльність; д) оголошення юридичної особи злочинною організацією та її ліквідація з конфіскацією майна.

На противагу цьому, проектом КК України № 1029, система покарань передбачалася тільки із урахуванням можливості їх застосування до фізичних осіб. Незважаючи на це, спектр кримінальних покарань, за цим проектом, виявився ширшим і охоплював 11 видів покарань: 1) штраф; 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною

діяльністю; 4) виправні роботи; 5) службові обмеження для військовослужбовців; 6) конфіскація майна; 7) арешт; 8) обмеження волі; 9) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; 10) позбавлення волі на певний строк; 11) довічне позбавлення волі. Із цього випливає, що за проектом КК України № 1029, найбільш суворим покаранням пропонувалося визнати довічне позбавлення волі, тоді як проектом не передбачається покарання у вигляді смертної кари. Разом із цим, слід констатувати, що за проектом КК України № 1029, пропонувалося передбачити досить широке коло видів покарань, які зокрема стосуються громадських робіт, виправних робіт, арешту та обмеження волі.

Утім, спільними рисами системи покарань, за проектами КК України є принцип її побудови, а саме розташування видів покарань від менш суворого до більш суворого. Також спільним є включення до системи покарань таких видів покарань як: штраф, позбавлення права, направлення військовослужбовця в дисциплінарний батальйон (дисциплінарну військову частину) та позбавлення волі (позбавлення волі на певний строк). При цьому визначальними рисами системи покарань, за проектом КК України 1029-1, є наявність низки покарань, притаманних кримінальному законодавству зарубіжних країн, зокрема країн континентальної Європи. Такими покараннями, зокрема, є кримінальна реституція та вислання іноземця за межі України, які передбачаються в КК Королівства Нідерланди [3] та Кримінальному законодавстві Королівства Норвегія [4]. Однак, не зважаючи на таку спрямованість положень вказаного проекту та сприйняття ним окремих підходів, які використовуються в кримінальному законодавстві європейських країн, тут простежується і абсолютно протилежна тенденція - існування покарання у вигляді смертної кари. Натомість, характеристика системи покарань, яка закладалася в проєкт КК України № 1029, полягає в певній обмеженості майнових видів покарань, у порівнянні із системою кримінальних покарань за законодавством європейських країн.

Також значимою концептуальною відмінністю розглядуваних проєктів КК України є визначення особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх. Зокрема, у проєкті КК України № 1029, такі особливості визначаються в окремому розділі (розділ XVI) Загальної частини, тоді як особливості кримінальної відповідальності чи покарання неповнолітніх, за проектом КК України № 1029-1, або взагалі не визначаються, або визначаються в загальних нормах про сутність того чи іншого виду покарання.

Список використаних джерел:

1. Проект Кримінального кодексу України підготовлений робочою групою Кабінету Міністрів України № 1029 від 12.05.1998 року [Електронний ресурс] // Режим доступу :

http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=3865&pf35401=3898.

2. Проект Кримінального кодексу України № 1029-1 від 15 травня 1998 року [Електронний ресурс] // Режим доступу :

http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=3885&pf35401=3917.

3. Уголовный кодекс Голландии / Науч. ред. Б. В. Волженкин. пер. с англ. И. В. Мироновой. 2-е изд. - СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. - 510с.

4. Уголовное законодательство Норвегии. - СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. - 375 с.